

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เพลงเป็นสื่อชนิดหนึ่งที่มีบริบทสัมพันธ์กับการเมือง นับตั้งแต่ พ.ศ.2475 เป็นต้นมา บทเพลงได้ถูกนำมาใช้เป็นสื่อในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองที่ทางราชการต้องการเสนอให้กับประชาชน โดยผ่านคำร้องหรือเนื้อหาในบทเพลงซึ่งกล่าวถึงสถาบันทางอุดมการณ์ต่างๆ อันได้แก่ ชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวถึงค่านิยมทางสังคมที่สนับสนุนหรือแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีดังกล่าว ตลอดจนคำอธิบายหรือเหตุผลของความจงรักภักดีในรูปของประวัติศาสตร์ ฐานะ และความสำคัญของสถาบันทางอุดมการณ์ (นฤมล ทับจุมพล, 2531: 213) เพลงของทางราชการหรือเพลงปลุกใจยุคแรกๆ มักจะแต่งโดยหลวงวิจิตรวาทการ ในยุคสมัยที่มีจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีช่วงปี พ.ศ.2481-2487 และ พ.ศ.2491-2500 เช่น เพลงรักชาติยิ่งชีพ (2490) เพลงแผ่นดินของเรา (2490) เพลงในน้ำมีปลาในนามีข้าว (2497) และ เพลงต้นตระกูลไทย (2497) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอความคิดของผู้แต่งผ่านบทเพลงไม่ได้ถูกนำเสนอขึ้นมาเฉพาะแต่เพียงฝ่ายรัฐเท่านั้น ฝ่ายชนชั้นผู้ถูกปกครองก็ได้ระบายความคับแค้นและความทุกข์ยากของตนไว้ในบทเพลงด้วยเช่นกัน เพลงเหล่านี้ก่อกำเนิดขึ้นมาท่ามกลางเพลงรักที่มีอยู่มากมายในช่วงเวลานั้น ซึ่งครูনারด ถาวรบุตร บรมครูนักแต่งเพลงเรียกบทเพลงที่มีเนื้อหาแปลกจากเพลงรักดังกล่าวว่า “เพลงชีวิต”¹ อันหมายถึงเพลงที่หยิบยกเอารายละเอียดชีวิตของคนในอาชีพต่างๆ มาพรรณนาด้วยคำร้องที่เรียบง่ายแต่กินใจ มุ่งสะท้อนสภาพทางสังคมและเสียดสีการเมือง” (กลุ่มศิลปวัฒนธรรมเพื่อชีวิต, 2544)

แสงนภา บุญราศรี² ได้รับการยกย่องให้เป็นปฐมบทของเพลงชีวิตไทย โดยถือกำเนิดจากเพลงคนจรหมอนหมิ่น ในปี 2483

¹ “เพลงชีวิต” ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนหมายถึง เพลงที่มีเนื้อหาสะท้อนปัญหาสังคมและเสียดสีการเมือง และกลายเป็นรากฐานของเพลงลูกทุ่ง รวมทั้งเพลงเพื่อชีวิตในเวลาต่อมา

² แสงนภา บุญราศรี มีชื่อจริงว่า ขออ่อน บุญราศรี (2461-2496) เคยเป็นคาราวาละครร้องคณะพระยาอนิรุทธเทวา, นักร้องสลับฉากละครเวที ประจำวงดนตรีดุริยางค์โยธิน และวงจำปา เล่มล้ำราญ, หัวหน้าวงดนตรี “แสงนภา บุญราศรี” เลขานุการสมาคมกรรมกรไทย (2492) มีผลงานในช่วงประมาณ พ.ศ.2483-2491

“คนจรต้องนอนหมอนหมิ่น
 กลางคืนฉันทนอนไม่ค่อยจะหลับ
 ทนเศร้าสะท้อนถอนใจ
 คนจรต้องนอนคิดไป

ที่อยู่ที่ยากลำบากไร้ค่าเคียด
 รู้สึกร่างกายกระส่ายกระสับใจเด่นอวารณหรือรอน
 อิ่มเพียงวันนี้แล้วพรุ่งนี้จะอดอีกไหม
 หลับจะได้ลงตั้งค่อนคืน”

(ธีระภาพ โลหิตกุล, 2541: 47)

หลังจากที่แสงนภา บุญราศรี บุกเบิกเพลงชีวิตจนกลายเป็นที่รู้จัก ช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน เกิดนักร้องในแนวเพลงชีวิตอื่นๆ ด้วย ได้แก่ เสน่ห์ โกมารชุน³ คำรณ สัมบุญณานนท์ และ ไพบุญย์ บุตรขัน⁴ ซึ่งเพลงเหล่านี้มักจะมีเนื้อหาในการสะท้อนภาพชีวิตและสังคมในขณะนั้น เช่น เพลงแป๊ะเจี๊ยะ⁵ (2489) ของแสงนภา บุญราศรี ที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นบทเพลงประท้วงสังคม เพลงแรกและเพลงเดียวในทศวรรษ 2480 (ธีระภาพ โลหิตกุล, 2541: 54) เนื่องจากเป็นการเล่าชีวิตของคนขับรถสองแถวที่กำลังถูกรื้อหลังคาบ้าน เพราะไม่มีเงินเสียค่าแป๊ะเจี๊ยะให้เจ้าของบ้าน เข้า รวมทั้งบอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์การประท้วงช่วงปี 2489 ว่าพ่อค้าแม่ค้าแฉงลอยย่านบางลำภูรวมตัวกันเดินขบวนประท้วงเพื่อร้องเรียนให้ผู้แทนราษฎรช่วยเหลือกรณีถูกขูดรีดจากค่าแป๊ะเจี๊ยะจากนายทุนอย่างไม่เป็นธรรม โดยในตอนท้ายทั้งคำถามเสียดสิรัฐบาลและคนไทยทั้งชาติว่า “พี่น้องคนไทยนี้เมืองชาติไหน หรือเป็นคนไทยแต่ในนาม อีกไม่ช้าคนไทยต้องไปอยู่ป่า ลุงรื้อกระทังหลังคา หรือแป๊ะเจี๊ยะแฉงลอยดังว่า...” (ธีระภาพ โลหิตกุล, 2541: 141)

เพลงสุภาพบุรุษปากคลองสานของเสน่ห์ โกมารชุน เป็นเพลงยั่วล้อและเสียดสี โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการล้อเลียนความบ้าแบบต่างๆ ของสังคม⁵ ส่วนเพลงสามล้อแค้น (2492) ของคำรณ สัมบุญณานนท์ กล่าวถึงความทุกข์ยากของคนถีบสามล้ออย่างเห็นใจ ในขณะเดียวกัน

³ เสน่ห์ โกมารชุน มีชื่อจริงว่า เสน่ห์ โกมารชุน (2466-2514) เคยเป็นนักร้อง นักแต่งเพลงประจำวงดุริยางค์ทหารเรือ, นักพากย์หนังคณะทิศเขียว (สิน สีนุญเรื่อง) โดยใช้นามแฝงว่า “เครือวัลย์”, ดาราภิเษกคณะหอมหวล, ดาราละครวิทยุคณะเกษนาฏ, หัวหน้าคณะลิเกเสน่ห์ศิลป์, ดาราละครคณะวิจิตรเกษม, นักร้องสลัดจากละครเวที และผู้อำนวยการสร้างเสน่ห์ศิลป์ภาพยนตร์

⁴ ไพบุญย์ บุตรขัน (2461-2515) ใช้นามปากกาในการแต่งบทละครและภาพยนตร์ว่า “ตรีบุลย์” เคยเป็นครูภาษาไทย โรงเรียนก่วงสิว กรุงเทพฯ, เจ้าหน้าที่โรงไฟฟ้าสามเสน (2484-2488), นักแต่งเพลงและบทละครคณะแม่แก้วและคณะจันทโรภาส (2485-2490), นักแต่งเพลง บทละครวิทยุ และบทภาพยนตร์อิสระ (2490-2515)

⁵ เช่น บ้าเห่อแพ้นั้นทันสมัยจากตะวันตกด้วยการแต่งตัวแปลกๆ ความบ้าอำนาจของนักการเมืองและข้าราชการ ซึ่งเป็นการเสียดสีนโยบายเชื่อผู้นำชาติพันภัย⁵ ของจอมพล.พิบูลสงครามที่เน้นความศรัทธาในตัวผู้นำ จนกระทั่งมีคนเห็นแสงธรรมรังสี⁵ แบบเดียวกับพระพุทธเจ้าปรากฏที่ศีรษะจอมพล. มีสัญลักษณ์ตราไก่อันเป็นตราประจำปีเกิดของจอมพล. ติดอยู่ทั่วไปตามสถานที่ราชการ จัดให้มีรายการวิทยุของนายมั่นกับนายคงที่เน้นสาระสำคัญในการสร้างชาตินิยมและปลุกฝังให้ประชาชนรักผู้นำ รวมทั้งการที่หนังสือพิมพ์ได้รับแนะนำให้ตีพิมพ์คำขวัญสรรเสริญท่านผู้นำไว้ที่หน้าหนึ่ง เป็นต้น

ก็เสียดสีผู้แทนราษฎรไว้ด้วย ส่งผลให้เพลงนี้ถูกห้ามออกอากาศทางสถานีวิทยุ และหลายต่อหลายครั้งเขาถูกตำรวจเชิญขึ้นโรงพัก เพื่อห้ามปรามไม่ให้ร้องเพลงนี้ จนกระทั่งบรรดาสามล้อรวมตัวกันประท้วงเนื่องจากเข้าใจว่าศิลปินผู้เป็นปากเสียงของตนถูกจับ จากเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้นโยบายยกเลิกสามล้อถีบของรัฐบาลถูกระงับเป็นเวลาเกือบ 10 ปี กระทั่งสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี นโยบายนี้จึงได้รับการรื้อฟื้นและดำเนินการใหม่อีกครั้ง

เพลงตาสীগ้าสรวล (ในราวปี 2496-2498) ของไพฑูริย์ บุตรชาน ได้กล่าวถึงปัญหาเศรษฐกิจที่ค่าครองชีพสูงขึ้น จากการลดค่าของเงินบาทเนื่องจากภาวะสงคราม กระทั่งจอมพลป.พิบูลสงครามขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ ทั้งยังนำงบประมาณแผ่นดินไปปรับปรุงกองทัพ เพื่อให้แข็งแกร่งจนสามารถป้องกันตนจากศัตรูทางการเมือง ในขณะเดียวกันบุคคลในคณะรัฐบาลก็ทำการค้าในตลาดมืดจนร่ำรวย การสะท้อนภาพเศรษฐกิจและเสียดสีการเมืองผ่านเพลงตาสীগ้าสรวลส่งผลให้ถูกห้ามออกอากาศ แต่เพลงนี้กลับโด่งดังและได้รับความนิยมจากประชาชนมากขึ้นกว่าเดิม เพลงกลืนโคลนสาบควาย⁶ (2492) ก็เป็นอีกเพลงหนึ่งของครูไพฑูริย์ที่ถูกห้ามออกอากาศ โดยรัฐให้เหตุผลว่า “เนื้อเพลงมีข้อความที่ไม่เหมาะสม แสดงถึงความเหลื่อมล้ำแห่งชีวิตต่างชนชั้น”(ธีระภาพ โลหิตกุล, 2541: 98) อย่างไรก็ตาม หลังจากกลายเป็นเพลงต้องห้าม เพลงนี้ได้สร้างประวัติการณ์ให้กับวงการแผ่นเสียงยุคนั้น ด้วยการทำสถิติยอดจำหน่ายสูงสุด

หลังปี พ.ศ. 2500 วงการเพลงชีวิตเจียบเหงาซบซาลงไป ปัจจัยที่มีอิทธิพลมากในการลดทอนความนิยมประการหนึ่ง คือ ปัจจัยทางการเมือง เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์⁷ ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ช่วงนี้นับว่าเป็นยุคมืดแห่งการแสดงความคิดเห็น นักคิดนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ต่างถูกจำกัดอิสระเสรี⁸ นักร้องและนักแต่งเพลงชีวิตก็เช่นเดียวกัน พวกเขาถูกคุกคามห้ามมิให้เผยแพร่ผลงานของตน มิฉะนั้นจะส่งผลต่อความปลอดภัยทางด้านชีวิตและความเป็นอยู่ วงการเพลงชีวิตจึงหยุดชะงักเป็นเวลาเกือบ 15 ปี

⁶ หน้าปกแผ่นเสียงใช้คำว่า “กลืนโคลนสาบควาย” แต่ปัจจุบันเขียนว่า “กลืนโคลนสาบควาย” ร้องโดยชาญ เย็นแซ ในชุดเพลงรักเพลงคิดถึง

⁷ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2502 – 6 ธันวาคม พ.ศ.2506 โดยถึงแก่อสัญกรรมในตำแหน่ง

⁸ นักคิดนักเขียนหลายท่านถูกจับเข้าคุกด้วยเหตุผลทางการเมือง เช่น เปลื้อง วรรณศรี, อิศรา อมันตกุล, จิตร ภูมิศักดิ์ บางท่านลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ต่างประเทศ เช่น ศรีบูรพา หรือถูกลบ สายประดิษฐ์ บางท่านหยุดเขียนชั่วคราว เช่น เสณีย์ เขียวพงศ์ หลายท่านเปลี่ยนไปเขียนแนววันรมย์

การถึงแก่อสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม 2506 นำไปสู่บรรยากาศทางการเมืองที่คลี่คลายมากขึ้น นักศึกษาและปัญญาชนหันกลับมาชวนชาววัยศึกษาวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเมืองยุคก่อนหน้า⁹ ทั้งยังสร้างสรรค์วรรณกรรมใหม่ๆ อย่างบทกวีประชา บทกวีฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ และบทกวีตื่นเกิดเสรีชน ของรวิ โดมพระจันทร์, ฉันทจึง มาหาความหมาย ของวิทยากร เชียงกุล, เราจะฝ่าข้ามไป ของวิสา คัญทัพ เป็นต้น รวมถึงสื่ออื่นๆ เช่น นิทรรศการการเมืองและวัฒนธรรม การร่วมอภิปรายปัญหาสังคม ละครและลำตัดเสียดสีการเมือง และการฉายภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาสะท้อนภาพการกดขี่และปราบปรามประชาชน¹⁰ สื่อทางวัฒนธรรมเหล่านี้ กลายเป็นหน่ออ่อนของจิตสำนึกแห่งประชาธิปไตยที่ฝังอยู่ในตัวนักศึกษาปัญญาชน และกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาในเวลาต่อมา

ช่วงเวลาแห่งประชาธิปไตยเบ่งบาน (2516 - 2519) เพลงจึงกลับมาเป็นสื่อที่สัมพันธ์ทางตรงกับการเมืองอีกครั้ง กล่าวคือ ขบวนการนักศึกษาซึ่งเป็นผู้ดำเนินการประท้วงเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมจากรัฐ ได้ใช้บทเพลงมาเป็นเครื่องมือต่อสู้เพื่อเรียกร้องทางการเมืองและปลุกเร้าอุดมการณ์จากเพื่อนนักศึกษาประชาชนที่เข้าร่วมชุมนุม จากเพลงชีวิตที่มีเนื้อหาสะท้อนภาพสังคมในยุคก่อน 2500 กลับกลายเป็น “เพลงเพื่อชีวิต” ที่มีเนื้อหาและความเข้มข้นในการรับใช้มวลชน รวมทั้งทวีความรุนแรงในทางการเมืองมากขึ้น

เพลงเพื่อชีวิต¹¹ เพลงแรกถือกำเนิดในช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 โดยเกิดจากขบวนการนักศึกษา คือ “เพลงสู้ไม่ถอย” (2516) แต่งโดยเสกสรรค์ ประเสริฐกุล หนึ่งในแกนนำเนื่องในโอกาสชุมนุมประท้วงคำสั่งมหาวิทยาลัยรามคำแหง 272/2516 ที่มีมติให้ลบชื่อนักศึกษา 9 คน ออกจากมหาวิทยาลัย (กลุ่มศิลปวัฒนธรรมเพื่อชีวิต, 2544) การประท้วงครั้งนี้เริ่มก่อตัวจากความไม่พอใจในกระบวนการทำงานของรัฐบาลระบอบอำนาจนิยม นับตั้งแต่ประกาศใช้

⁹ เช่น ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนและบทกวีเปิบข้าวของจิตร ภูมิศักดิ์, แลไปข้างหน้าของศรีบูรพา, ปีศาจของเสนีย์ เสาวพงศ์, เมืองนิมิตรของนิมิตรมงคล, กำแพงสีดำของสุวัฒน์ ศรีเชื้อ ฯลฯ

¹⁰ เช่น เรื่อง Burn นำแสดงโดยมาลอน แบรนต์ และภาพยนตร์เรื่อง Man of Lamuncha ที่นำมาจากเรื่อง Don Quixote ของ Cervantes กลับมาฉายอีกครั้ง (วิระศักดิ์ สุนทรศรี, 2541: 26)

¹¹ เพลงเพื่อชีวิตในความเข้าใจร่วมกันของนักศึกษาประชาชนช่วง 14 ตุลา คือสิ่งที่สังคมตะวันตกเรียกขานกันว่า “เพลงประท้วง” (Protest Song) (วิระศักดิ์ สุนทรศรี, 2541: 17)

รัฐธรรมนูญที่มีการแต่งตั้งสภานิติบัญญัติเพียงสภาเดียวและออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 จนมาปะทุในปี 2516 จากกรณี “ทุ่งใหญ่” จังหวัดกาญจนบุรี¹²

จากเหตุการณ์ข้างต้น ทำให้ชมรมคนรุ่นใหม่ของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ร่วมกันตีพิมพ์หนังสือเล่มละบาทชื่อว่า “มหาวิทยาลัย: ที่ยังไม่มีคำตอบ” เนื้อหาภายในหนังสือเล่มนี้มีข้อความตอนหนึ่งว่า “สภาสัตว์ป่าแห่งทุ่งใหญ่มิมีมติให้ต่ออายุสัตว์ป่าอีกหนึ่งปี เนื่องจากสถานการณ์ภายในและภายนอกเป็นที่ไม่น่าไว้วางใจ” (ฝ่ายนิทรรศการ 25 ปี 14 ตุลาคม, 2541) ข้อความดังกล่าว ถูกรัฐกล่าวหาว่าเสียดสีและกระทบกระทั่งเรื่องการต่ออายุราชการของจอมพลประภาส จารุเสถียร¹³ ผลจากกรณีดังกล่าว ทำให้นักศึกษา 15 คน ถูกตั้งกรรมการสอบสวน และ 9 ใน 15 คน ถูกขับชื่อออกจากมหาวิทยาลัย นิสิตนักศึกษาและประชาชนจำนวนมากเกิดความไม่พอใจ ได้รวมตัวกันประท้วง ณ บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย “เพลงสู้ไม่ถอย” ของเสกสรรค์จึงเกิดขึ้น เนื่องจากก่อนหน้านั้นเหล่าผู้ชุมนุมไม่มีเพลงปลุกใจของฝั่งตนเองสำหรับร้องเวลาเดินขบวน ทำได้เพียงแต่ยืมเพลงปลุกใจจากฝ่ายรัฐมาร้อง

“สู้เข้าไปอย่าได้ถอย	มवलชนคอยเอาใจช่วยอยู่
รวมพลังทำลายเหล่าศัตรู	พวกเราสู้เพื่อความยุติธรรม
เราเดินเคียงบ่าเคียงไหล่	สู้ต่อไปด้วยใจมุ่งมั่น
เขาจะฟาดเขาจะฟัน	เราไม่พรั่นพวกเราสู้ตาย
สู้เข้าไปอย่าได้หนี	เพื่อเสรีภาพอันยิ่งใหญ่
รวมพลังของเราชาวไทย	สู้เข้าไปพวกเราเสรีชน” ¹⁴

(จีระนันท์ พิตรปริษา, 2549: 21)

ขณะเดียวกัน สุรชัย จันทิมาธรนำทำนองเพลง Find the cost of Freedom ของวง Crosby, Stills, Nash & Young¹⁵ (CSNY) ไปแต่งเพลงที่ชื่อว่า “सानแสงทอง” (2516) เพื่อใช้

¹²กรณิดังกล่าวสื่อมวลชนพาดหัวข่าวว่ามีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ใช้เฮลิคอปเตอร์ของราชการพาดาราไปล่าสัตว์ที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดกาญจนบุรี แต่ขากลับผลปรากฏว่าเครื่องบินตก ทำให้พบซากสัตว์ป่าในเฮลิคอปเตอร์ลำนั้นจำนวนมาก ข่าวดังกล่าวได้รับความสนใจจากประชาชนและส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของรัฐบาลเป็นอย่างสูง

¹³ จอมพลประภาส จารุเสถียรอ้างเหตุผลว่าการที่ต้องต่ออายุราชการของตนเป็นเพราะสถานการณ์ต่างประเทศยังไม่น่าไว้วางใจ

¹⁴ เนื้อเพลง “สู้ไม่ถอย” ท่อนแรกเกิดขึ้นในการชุมนุมเดือนมิถุนายน ส่วนท่อนหลังเสกสรรค์แต่งเพิ่มเติมในระหว่างเหตุการณ์

ในการรวมพลและต่อกรกับรัฐในครั้งนี้ โดยเพลงสถานแสงทองเลือกแปลจากท่อนฮุคของเพลง Find the cost of Freedom 3 ประโยค คือ “(Do we) Find the cost of Freedom, buried in the ground, Mother Earth will swallow you, lay your body down.” และเมื่อนำไปแต่งเป็นเพลงสถานแสงทอง กลายเป็น

“ขอผองเราจงมาร่วมกัน ผูกสัมพันธ์ยิ่งใหญ่
สถานแสงทองของความเป็นไท ด้วยดวงใจบริสุทธิ์”
(วีระศักดิ์ สุนทรศรี, 2541: 19)

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา วงดนตรีเพื่อชีวิตได้ถือกำเนิดขึ้นเป็นวงแรก นั่นคือ วงคาราวาน อันมีที่มาจากกลุ่มดนตรีท.เสนและสัญจร¹⁵ ร่วมกับวงบังคลาเทศแบนด์ และต่อมาได้รับความนิยมโดยเฉพาะจากเหล่านักศึกษาปัญญาชนหัวก้าวหน้า ตัวอย่างเพลงของวงคาราวาน ได้แก่ เพลงเปิบข้าว (2517) อันเกิดจากการนำบทกวี “เปิบข้าว” ของจิตร ภูมิศักดิ์ มาใส่ทำนองเป็นเพลง เพลงคนกับควาย¹⁷ (2517) ที่บรรยายภาพความทุกข์ยากของชาวนา เพลงนกสีเหลือง¹⁸ (2517) ที่บรรยายความรู้สึกต่อเหตุการณ์ 14 ตุลาจากประสบการณ์ของผู้แต่ง และเพลงสถานแสงทองซึ่งสุรชัยนำมาแต่งต่อเติมจากเหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นต้น

คำสั่งห้ามเผยแพร่บทเพลงจากรัฐเกิดขึ้นอีกครั้งกับเพลง “คนกับควาย” โดยอ้างว่ามีเนื้อหาปลุกเร้า แต่กลับส่งผลให้ผลงานชุดนี้โด่งดังและขายดีมากขึ้น จากนั้นมาวงดนตรีเพื่อชีวิตวงนี้จึงกลายเป็นวงอันตราวยไป สำหรับการแสดงของวงที่ต้องตระเวนไปตามสถานที่ต่างๆ ในต่างจังหวัดมักจะถูกกักขังโดยฝ่ายรัฐ เช่น ปล่อยข้าวลือต่างๆ นานา ก่อนแสดง ส่งอันธพาลมาก่อความวุ่นวาย ถูกตำรวจหรือทหารจับ เป็นต้น ต่อมาเมื่อสภาพสังคมการเมืองที่เริ่มจะกลับมา

¹⁵ สมาชิกวง CSNY ประกอบไปด้วย David Crosby, Stephen Stills, Graham Nash และ Neil Young

¹⁶ เกิดจากนามปากกาของนักเขียนสองท่าน คือ สุรชัย จันทิมาธร (ท.เสน เจมจัด) และวีระศักดิ์ สุนทรศรี (สัญจรชน)

¹⁷ สุรชัย จันทิมาธรร่วมกับสมคิด สิงสงร่วมกันแต่งเพลงคนกับควายขึ้น โดยนำทำนองมาจากเพลง Master of war ของ บ็อบ ไดแลน (Bob Dylan) และให้เพื่อนๆ อย่างวิสา คัญทัพและประเสริฐ จันดำ ช่วยกันเกลาเพลงเพิ่มเติม เปิดเผยครั้งแรกในงานแต่งของวีระ ประวัติ วงศ์พัณฑ์ ต่อมาสถานีวิทยุ สปท.ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยนำไปใช้เป็นเพลงเปิดสถานีทุกวัน

¹⁸ วินัย อุกฤษฏ์ เป็นผู้แต่งเพลงนี้จากความรู้สึกต่อเหตุการณ์ 14 ตุลา ทั้งนี้เขารู้สึกสะเทือนใจอย่างรุนแรง จนต้องไปสงบสติอารมณ์ในโรงพยาบาลเป็นเวลาหลายวัน

พอนเพะอีกครั้ง การสื่อความคิดผ่านบทเพลงจึงทวีความรุนแรงขึ้น เช่น เพลงโคราชขับไล่ไอ้กัน¹⁹ (2519) ที่ต่อต้านการตั้งฐานทัพของอเมริกาในประเทศไทย เพลงน้ำท่วมฟ้า ปลากินดาว²⁰ (2519) อันเกิดขึ้นหลังกรณีการลอบสังหาร ดร.บุญสนอง บุญโยทยาน²¹ เป็นต้น

นอกจากวงคาราวานที่ถือเป็นต้นกำเนิดของเพลงเพื่อชีวิต ช่วงปี 2516-2519 ยังเกิดวงดนตรีเพื่อชีวิตขึ้นเป็นจำนวนมาก อาทิ ครูชน กงล้อ รวมซ้อน โคมฉาย กรรมาชน รุ่งอรุณ ไตอะเล็คติค ต้นกล้า และลูกทุ่งสังคมนิยม ฯลฯ (กลุ่มศิลปินวัฒนธรรมเพื่อชีวิต, 2544) รวมทั้งบทเพลงที่มีแนวคิดสร้างสรรค์สังคมใหม่มากกว่า 200 เพลง โดยบทเพลงเหล่านี้ส่วนมากจะชี้นำไปสู่แนวคิดแบบสังคมนิยมหรือสังคมนิยม อันเป็นความเชื่อของเหล่านักศึกษาในขณะนั้น ถือได้ว่าบทเพลงกลายเป็นแนวทางในการต่อสู้ และเป็นยุทธวิธีสำคัญอย่างหนึ่งที่เสริมการต่อสู้ด้านการปลุกระดมมวลชนหรือการใช้จิตวิทยาในการทำสงคราม (จรรยาวัจน์ สุวรรณภูษิต, 2531) รวมทั้งเป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมในบริบทการเมืองไทยหนทางหนึ่งด้วย อย่างไรก็ตามเพลงเพื่อชีวิตในยุคนี้ถูกจำกัดอยู่ในวงแคบเพียงในวงการนักศึกษาปัญญาชนเท่านั้น

บทเพลงเพื่อชีวิตทำหน้าที่รับใช้อุดมการณ์ของนักศึกษาประชาชนหัวก้าวหน้า จนกระทั่งหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519²² เพลงเพื่อชีวิตได้กลายมาเป็นเพลงป่าหรือเพลงปฏิวัติ เนื่องจากศิลปินเพื่อชีวิตต่างทยอยกันหนีเข้าป่าสู่อ้อมอกของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ซึ่งกระจายไปตามพื้นที่ต่างๆของประเทศไทย เพลงป่าหรือเพลงปฏิวัติในยุคนี้จึงได้กลายเป็นปฏิบัติการจิตวิทยาในการเผยแพร่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์สู่มวลชนและสมาชิก พคท.ไปโดยปริยาย

¹⁹ เพลงโคราชขับไล่ไอ้กันแต่งโดยพงษ์เทพ กระโดนชำนาญ จากความรู้สึกสะเทือนใจต่อเหตุการณ์ในวันที่ 20-21 มีนาคม 2519 ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของการยื่นคำขาดให้สหรัฐอเมริกาถอนทัพออก ในการชุมนุมของประชาชนมีการประเบิดสังหารเอ็ม 26 ลงกลางขบวน กระทั่งมีผู้บาดเจ็บและล้มตาย ซึ่งเพลงนี้ได้ใช้ทำนองเพลงโคราชในการแต่ง

²⁰ วิสา คัญทัพเป็นผู้แต่งเพลงนี้ จากความรู้สึกต่อเหตุการณ์ลอบฆ่าสังหารประชาชนผู้ต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรม อันนำไปสู่สถานการณ์ที่ตึงเครียดและรุนแรง จนกระทั่งเขานอนนึกถึงคำพยากรณ์ยุคเก่าว่า “น้ำจะท่วมฟ้า ปลาจะกินดาว”

²¹ ดร.สนอง บุญโยทยาน เลขาธิการพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ถูกลอบสังหารในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2519

²² ชาวการกลับมาของจอมพลถนอม กิตติขจร ในวันที่ 19 กันยายน 2519 ทำให้เกิดการประท้วงอย่างรุนแรงจากนักศึกษาและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนบางกลุ่ม วันที่ 4 ตุลาคม นักศึกษากลุ่มหนึ่งจัดทำละครล้อการเมืองจากเหตุการณ์พนักงานการไฟฟ้านครปฐมซื้อวิทยุและชุมพรที่ออกไปสเตอร์การกลับมาของจอมพลถนอม ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจซ้อมตายอย่างทารุณ แล้วนำศพไปแขวนคออำพรางคดี (สุธรรม แสงปทุม, 2545: 107) สื่อจากฝ่ายรัฐโจมตีการกระทำนี้ว่านักศึกษาจงใจตกแต่งใบหน้าผู้ที่ถูกแขวนคอนั้นคล้ายพระบรมโอรสาธิราช ทำให้ประชาชนจากฝ่ายรัฐเกลียดชังนักศึกษา ในขณะที่เดียวกันประชาชนฝ่ายตรงข้ามต่างทยอยเข้าร่วมชุมนุมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จนวันที่ 6 ตุลาคม 2519 เกิดเหตุการณ์นองเลือดขึ้น

“อยู่ในโลกความมืดอันลึกลับ	คงสดับรับได้แต่สำเนียง
จะมองหามองเห็นก็เป็นเพียง	ในความฝันยามฉันท้มตัวนอน
พอตื่นมาพานพบกับความหมาย	ยังหายใจเนื้อตัวยังผำวร้อน
ยังมีหวังเห็นดวงตะวันรอน	จะม้วนอนนิ่งเฉย อยู่ทำไม
จึงมาเป็นวณิพกพเนจร	เที่ยวเร่ร้องเพลงแลกเศษเงิน
ที่เหลือกินเหลือเก็บเป็นส่วนเกิน	จะนำเงินสะสมรักษาดวงตา”

(ชัยยุทธ ลิมลาวลย์, 12 กุมภาพันธ์ 2552)

ในปี 2527 ผลงานชุดเมตอินไทยแลนด์ของวงคาราบาวได้รับความนิยมเป็นอย่างสูง อัลบั้มชุดนี้ขายได้เป็นจำนวนถึง 5 ล้านตลับ โดยทำลายสถิติวงการเพลงทุกแนวในขณะนั้น เพลงที่ปรากฏในอัลบั้ม เช่น เมตอินไทยแลนด์ มหาลัย ราชาเงินผ่อน นางงามตุ๊กกระจก เรฟูจี เป็นเพลงที่มีเนื้อหาสะท้อนภาพปัญหาและแนวคิดของสังคมในช่วงดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาของเพลงเมตอินไทยแลนด์

“เมตอินไทยแลนด์ แดนดินไทยเรา	เก็บกันจนเก่า เรามีแต่ของดีดี
มาตั้งแต่ก่อนสุโขทัย มาลพบุรี อยุธยา ธนบุรี	มายุคสมัยนี้เป็นกทม.เมืองที่คนตกท่อ
เมตอินไทยแลนด์ แดนไทยทำเอง	จะร้องรำทำเพลง ก็ล้ำลึกลีลา
ฝรั่งแอบชอบใจ แต่คนไทยไม่เห็นค่า	กลัวน้อยหน้าว่าคุณค่านิยมไม่ทันสมัย”

(ชัยยุทธ ลิมลาวลย์, 12 กุมภาพันธ์ 2552)

บทเพลงดังกล่าวเรียกร้องให้คนไทยซื้อของไทย กินของไทย และใช้ของไทย รวมทั้งเสียดสีคนในสังคมว่าให้ความสำคัญแต่สินค้าต่างชาติ ทั้งๆ ที่สินค้าเหล่านั้นผลิตในประเทศไทย เพียงแค่ติดป้ายราคาว่าเป็นสินค้านำเข้า ก็สามารถขายดีเป็นเทน้ำเทท่า ซึ่งยืนยง โอภากุล (แอ๊ด คาราบาว) ผู้แต่งบทเพลงนี้ได้กล่าวเอาไว้ว่า “...งานง่ายๆ อย่างเมตอินไทยแลนด์ ปลุกเร้าให้คนมีความคิด มันเป็นเรื่องที่คนยอมรับว่าสินค้าไทย เสื้อผ้าไทยเป็นสิ่งที่มีความ เราจึงดึงค่านิยมของความเป็นไทยให้สูงขึ้น” (ยืนยง โอภากุล, 2545: 169) เพลงเมตอินไทยแลนด์จึงเป็นอีกบทเพลงเพื่อชีวิตเพลงหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยตรง กล่าวคือคาราบาวแต่งเพลงนี้ขึ้นมาเพื่อสนับสนุนนโยบายส่งเสริมสินค้าไทยของรัฐบาล เนื่องจากพิษสภาพเศรษฐกิจที่กำลังย่ำแย่ กอปรกับในช่วงนั้นรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประกาศนโยบายลดค่าเงินบาท นโยบายดังกล่าวจึงเกิดขึ้น ผลพวงดังกล่าวทำให้รัฐส่งเสริมงบประมาณในการจัดทำมิวสิควิดีโอเพลงนี้ขึ้นมา แม้คาราบาวไม่ได้ทำมิวสิควิดีโอเพื่อเผยแพร่ผลงานเพลงนี้ด้วยตนเองก็ตาม

กรณีทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ อันเป็นโบราณวัตถุสำคัญของประเทศไทยที่ถูกโจรกรรมไปจากปราสาทหินพนมรุ้งราวประมาณปี พ.ศ. 2507 – 2508 ก็เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งซึ่งคาราบาวนำเรื่องราวดังกล่าวมาสะท้อนผ่านบทเพลง โดยศิลปะชิ้นสำคัญดังกล่าวถูกนำไปจัดแสดงอยู่ที่สถาบันศิลปะชิคาโก (The Art Institute of Chicago) ประเทศสหรัฐอเมริกา ภาครัฐและภาคประชาชนต่างร่วมมือดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อให้ได้สมบัติของชาติชิ้นนี้กลับคืนมา เป็นเวลาเกือบ 15 ปี ในที่สุดความพยายามก็เป็นผลสำเร็จในปี 2531 ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ถูกนำกลับคืนมาสู่ประเทศไทยอีกครั้งในวันที่ 10 ตุลาคม เหตุการณ์นี้วงการบาวถือเป็นหน้าของศิลปินในการเรียกร้องทวงคืนทับหลัง โดยนำเหตุการณ์ดังกล่าวมาแต่งเป็นเพลงทับหลัง (2531) ซึ่งเปิดกระแสให้คนไทยหันมาสนใจประเด็นปัญหานี้ได้เป็นอย่างดี

“แท่งเหลี่ยม ทับหลัง....	คือความหวังของคนไทย ต่ออเมริกา
เราขอเอาคืน ของของเราเขาเอาไป	เอาของเราไป ของคนไทยไปทำไม
เฮลिकอปเตอร์มาทำศึก ถึงเวียดนาม	ตั้งฐานบนแดนไทย ขนเอาไปทุกสิ่งทุกอย่าง
คิดจะมาขอ ตั้งฐานต่อในเมืองไทย	คิดจะมาขอ ตั้งฐานทัพในเมืองไทย
เมืองพระนารายณ์ ทรงหายไปกับทับหลัง	ฝังในศักดิ์ศรี ที่คนไทยมิเคยลืมเลือน”

(ชัยยุทธ์ ลิมลาวัลย์, 12 กุมภาพันธ์ 2552)

ยีนยง โอภากุล กล่าวถึงเพลงนี้ว่า “ผมไปชิคาโก้ ไปทัวร์ให้คนไทยที่นั่นได้ฟังปรากฏว่าช่วงนั้นเป็นช่วงของคนไทยกลุ่มหนึ่ง กำลังรณรงค์เรียกร้องทวงคืนทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ ซึ่งถูกขโมยมาจากปราสาทหินพนมรุ้งหลายปีมาแล้ว ผมได้ให้โอกาสพวกเขาเข้ามาซักชวนคนไทยในงานคืนนั้น เมื่อผมกลับมาพร้อมกับเอกสารที่เขาฝากมา ผมจึงเขียนเพลงนี้ขึ้น” (ชัยยุทธ์ ลิมลาวัลย์, 12 กุมภาพันธ์ 2552)

ช่วง พ.ศ. 2534 - 2536²⁴ รัฐบาลเปิดนโยบายเสรีทางการเงินมากขึ้น ส่งผลให้เกิดแรงจูงใจแก่นักธุรกิจทั้งในและนอกประเทศร่วมลงทุนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรม แต่ด้วยภาวะผันผวนทางเศรษฐกิจโลกในปลายทศวรรษ 2530 ทำให้เกิดภาวะ Capital shock หรือปริมาณเงินลงทุนไหลเข้าล้นเกินกว่าการเปิดเสรีทางการเงิน หลายสาขาเศรษฐกิจเกิดการ

²⁴ ช่วงเวลาดังกล่าวมีนายกรัฐมนตรีอันมีรายนามดังต่อไปนี้ 1) คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ดำรงตำแหน่ง ช่วง ก.พ. 2534 - มี.ค. 2534 2) นายอานันท์ ปันยารชุน ดำรงตำแหน่ง ช่วง มี.ค. 2534 - เม.ย. 2535 3) พลเอกสุจินดา คราประยูร ดำรงตำแหน่งช่วง เม.ย. 2535 - พ.ค. 2535 4) นายอานันท์ ปันยารชุน ดำรงตำแหน่งช่วง มิ.ย. 2535 - ก.ย. 2535 5) นายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งช่วง ก.ย. 2535 - ก.ค. 2538

ลงทุนที่มากจนเกินไป จนกระทั่งเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจหรือวิกฤตการณ์ต้มยำกุ้งในปี 2540 ในที่สุด

วอลเดน เบลโล (Walden Bello) (วอลเดน เบลโล และคณะ, 2542) สรุปสาเหตุสำคัญ ที่ทำให้ประเทศไทยประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ไว้ 6 ประการ คือ 1) การพึ่งพาเงินทุนจากต่างประเทศ 2) โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่พึ่งการส่งออกเป็นหลัก 3) ความไม่เท่าเทียมกันในการจัดสรรรายได้ 4) การพัฒนาโดยทำลายเกษตรกรรมและทรัพยากรภาคเกษตรถูกดึงมาใช้เพื่ออุตสาหกรรม 5) การให้ความสำคัญต่ออิทธิพลของตลาดและเอกชนมากเกินไป 6) การพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทุนทางทรัพยากรทางธรรมชาติ ผลพวงของเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดจากการพัฒนาในอดีต โดยเฉพาะการเน้นด้านอุตสาหกรรมดังกล่าว ส่งผลต่อปัญหาอื่นๆ ของประเทศ อาทิ มลพิษจากอุตสาหกรรม แหล่งน้ำเสีย มลพิษทางอากาศ สารเคมี การจราจรติดขัด การใช้แรงงานเด็ก การอพยพแรงงานผิดกฎหมาย การค้าประเวณี โรคเอดส์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นต้น

บทเพลงเพื่อชีวิตภายใต้เงื่อนไขทางด้านสังคมเศรษฐกิจข้างต้น จึงมักจะเป็นการตีแผ่สังคมในแง่การสะท้อนปัญหาสังคม อันเกิดจากความล้มเหลวทางด้านเศรษฐกิจและความล้มเหลวทางด้านการพัฒนาสังคมการเมือง อาทิ เพลงแม่สาย (2531) และเพลงนส.3 ก. (2533) ที่สะท้อนภาพความนิยมในการค้าประเวณีของเด็กสาว เพลงวิชาแพะ (2534) ที่เสียดสีการทำงานของตำรวจ เนื่องจากในช่วงนั้นนิยมจับแพะเพื่อให้สามารถสะสางคดีได้อย่างรวดเร็วขึ้น เพลงสัจจะ 10 ประการ (2535) ที่เรียกร้องให้นักการเมืองมีคุณธรรมและศีลธรรมมากกว่าที่เป็นอยู่ เช่น การไม่พูดเท็จ การไม่อยู่เบื้องหลังธุรกิจผิดกฎหมายต่างๆ เป็นต้น

เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ²⁵ ถูกรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) นำโดยพลเอกสุจินดา คราประยูร ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 จากนั้นเลือกนายอานันท์ ปันยารชุน ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่อำนาจเบื้องหลังยังคงเป็นของรสช. ผลของความไม่ลงรอยกันระหว่างรัฐบาลและคณะรสช. กอปรกับคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเสนอรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (2534) ที่มีเนื้อหว่านายกรัฐมนตรี

²⁵ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ สิงหาคม 2531 - กุมภาพันธ์ 2534 โดยถูกเลือกตั้งสมญานามว่า "บุฟเฟต์คาบิเนต" อันมีนัยว่าจ้อราษฎร์บังหลวง เนื่องจากรัฐบาลมีโครงการสาธารณูปโภคใหญ่ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งเปิดโอกาสให้มีคำครหาเกี่ยวกับเรื่องคอร์รัปชัน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546: 439)

สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาสามารถมาจากการแต่งตั้ง ส่งผลให้เกิดการเลือกตั้งอีกครั้งในประเทศไทยในปี 2535 พรรคสามัคคีธรรมซึ่งมีนายณรงค์ วงศ์วรรณเป็นหัวหน้าพรรคได้รับคะแนนสูงสุด แต่เนื่องจากเขาถูกเปิดเผยว่าถูกขึ้นบัญชีดำจากทางการสหรัฐอเมริกา ด้วยเหตุผลการค้ายาเสพติด ส่งผลให้พลเอกสุจินดา คราประยูรขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน การครองอำนาจครั้งนี้สร้างความไม่ชอบธรรมต่อสังคมเป็นอย่างมาก เนื่องจากเขาเคยประกาศว่าจะไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รวมทั้งภาพความเชื่อมั่นจากการทำรัฐประหารอันติดลบจากต่างชาติ ทำให้เหล่านักธุรกิจ คนทำงาน นิสิตนักศึกษา ได้รวมตัวประท้วงโดยมีแกนนำ คือ พลตรีจำลอง ศรีเมือง

การยุติการชุมนุมเป็นไปอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินเป็นอย่างมาก เหตุการณ์ความรุนแรงดังกล่าวถูกเรียกว่า “พฤษภาทมิฬ” (17-20 พฤษภาคม 2535) โดยจบลงในคืนวันที่ 20 พฤษภาคม จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้พลเอกสุจินดา คราประยูร และพลตรีจำลอง ศรีเมือง ยุติการใช้ความรุนแรง เนื่องจากหลายฝ่ายเกรงว่าจะมีการใช้วิธีการปราบปรามที่ต้องสูญเสียเลือดเนื้อเป็นจำนวนมาก ดังเช่นกรณี 6 ตุลา

เหตุการณ์ดังกล่าวศิลปินเพลงเพื่อชีวิตกลับมามีบทบาทอีกครั้ง โดยได้ร่วมกันสร้างผลงานเพลงเพื่อเชิดชูวีรกรรมของการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ที่มีชื่อว่า “ทศวรรษพฤษภา ประชาธรรม: ดอกไม้ ฝิ่นเลือด วีรชน” ขึ้น โดยประกอบด้วยเพลงต่างๆ อาทิ เพลงราชดำเนิน (ยืนยง โอภากุล) ที่มีเนื้อหาเชิดชูวีรชนผู้ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ณ ถนนราชดำเนิน เพลงนกสีเหลือง พฤษภาคม (โฮป) ที่มีเนื้อหาเสียดสีการใช้ความรุนแรงของทหารที่ต่อสู้กับประชาชนสองมือเปล่า ด้วยกระสุนปืน เพลงคำตอบในสายลม (มงคล อุทก) ที่กล่าวถึงความสิ้นหวังจากคำถามที่ว่าอีกเมื่อไหร่จะหลุดพ้นจากอำนาจทมิฬ เพลงภาพสุดท้าย (สุธี แสงเสรีชน) ที่ได้พรรณนาถึงภาพสุดท้ายของเพื่อนที่ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย และการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ เป็นต้น

“พฤษภาคมวันที่ 17 18 19 และ 20 กระสุนปืน
 รัวดังถึยิบ แล่นมาฆ่าดั่งห่าฝน ใ้ฆาตกรโหดไร้สัจจะ
 ใช้เล่ห์กล มั่นสิ่งยง อย่างแยบยล หมิ่นคนตาย ตายสิบเกิดแสน
 นันแน่มแล้ว เดินตามแนว 14 ตุลาคม จากวันนั้นถึงวันนี้ พฤษภาคม
 หนึ่งหมื่นล้มหนึ่งล้านลุกเอาชัยมา หนึ่งหมื่นล้านลุกเอาชัยมา เอาชัยมา”

(คณะกรรมการจัดงานทศวรรษพฤษภาประชาธรรม: ม.ป.ป.)

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
 วันที่..... 20 ก.พ. 2555
 เลขทะเบียน..... 247572
 เลขเรียกหนังสือ.....

ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจได้กลายเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้เกิดเพลงเพื่อชีวิตอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดจากผู้ประสบปัญหาด้วยเช่นกัน ช่วงปี 2537 - 2538 เกิดการรวมกลุ่มเรียกร้องเพื่อให้รัฐบาลช่วยแก้ไขปัญหาโดยเฉพาะเรื่องปากท้องของพวกเขา ทั้งเกษตรกรขนาดเล็กและขนาดกลาง ที่ได้รับผลกระทบจากราคาสินค้าลดลงและการละเลยการลงทุนภาคเกษตร รวมถึงเกษตรกรขนาดย่อย ชาวนาชาวไร่ กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ชาวประมงพื้นบ้านขนาดเล็กที่ถูกกระแสการพัฒนาของเมืองแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นรากฐานของชีวิตไป จนกระทั่งเกิดองค์กรหนึ่งที่ว่า "สมัชชาคนจน"²⁶ ในปี 2538 เพื่อช่วยเป็นตัวกลางสนองข้อเรียกร้องจากกลุ่มประท้วงต่างๆ ต่อรัฐบาล

ในแง่นี้ ศิลปินชาวบ้านสามารถถ่ายทอดความรู้สึกของตนต่อปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ดังเช่นเพลง "มูน" ซึ่งแต่งโดยเครือข่ายชุมชนแออัดอุบลฯ บรรยายถึงความทุกข์ยากของคนลุ่มน้ำมูลผู้ถูกโครงการสร้างเขื่อนของรัฐบาลทำลายวิถีชีวิต จนไม่สามารถช้อนแหหาปลาได้ตามปกติ จึงต้องนั่งรถไฟเข้ากรุงเพื่อร้องเรียนปัญหานี้แก่ทางการ

...ลงรถไฟด้วยใจมุ่งมั่น	ลูกอีสานมาถึงเมืองฟ้า
โฮมกันเข้าฟ้าบ้านน้ำอา	เว้าความเป็นมา ปัญหาสาเหตุ
ปลาข้าวใหญ่อู่มั้ไขทวนน้ำ	สุดชอกช้ำให้ตาเขื่อนจนตาย
กระโจนบ่ไหว ย้อนบันไดปลาโจน	กระโจนบ่ไหวย้อนบันไดปลาโจน
ปลาแตกเปิดไห...	ย้อนบันไดปลาโจน"

(โครงการผลิตสื่อและประชาสัมพันธ์เพื่อการพัฒนา, ม.ป.ป.)

ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 ส่งผลกระทบตามมาอีกเป็นจำนวนมากไม่ว่าจะเป็นปัญหาการว่างงาน ความยากจน การฆ่าตัวตาย ยาเสพติด เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้นิยมของพรรคประชาธิปัตย์อันเป็นแกนนำรัฐบาลในขณะนั้นเสื่อมถอย เพราะไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างเต็มที่ พรรคการเมืองใหม่อย่างพรรคไทยรักไทยที่นำโดย พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้รับความนิยมจากทั้งประชาชนระดับรากหญ้าและสังคมนักธุรกิจ

²⁶ สมัชชาคนจน อธิบายตนเองว่าเป็นเครือข่ายของชาวบ้านคนยากคนจนจากชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐ ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสงครามการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ระหว่างรัฐและภาคธุรกิจกับชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นทั้งในชนบทและในเมือง นโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ กฎหมาย ฯลฯ ได้รุกรานวิถีชีวิตปกติ ละเมิดสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ทำลายวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย (วิกิพีเดีย, 29 มีนาคม 2553)

จากการชูประเด็นนโยบายของพรรค รวมทั้งได้รับแรงสนับสนุนจากกลุ่มการเมืองหลายกลุ่ม ดังนั้น ในการเลือกตั้งในเดือนมกราคม พ.ศ.2544 พรรคไทยรักไทยจึงชนะการเลือกตั้งอย่างถล่มถลาย

พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจนครบวาระ (กุมภาพันธ์ 2544 – มีนาคม 2548) อย่างไรก็ตามการใช้นโยบายบริหารประเทศด้วยความรุนแรง อาทิ การจัดการกับการก่อการร้ายในภาคใต้ การปราบปรามยาเสพติด ฯลฯ รวมทั้งการบริหารประเทศโดยนโยบายประชานิยม อาทิ สามสิบบาทรักษาทุกโรค กองทุนหมู่บ้าน พักหนี้เกษตรกร นโยบายเอื้ออาหารต่างๆ กอปรกับกระแสการคอร์รัปชัน และการใช้อำนาจในมือของตนเอื้อประโยชน์ทางธุรกิจให้แก่ครอบครัวและเพื่อนพ้อง ทำให้เกิดกลุ่มคนจำนวนหนึ่งรวมกันต่อต้านระบอบดังกล่าว โดยเรียกระบอบนี้ว่า “ระบอบทักษิณ”

กลุ่มต่อต้านดังกล่าวสามารถรวมตัวได้เป็นจำนวนมาก จากการจัดรายการเมืองไทยรายสัปดาห์สัญจรโดยนายสนธิ ลิ้มทองกุลครั้งแรกที่สวนลุมพินี ทั้งนี้เพื่อร่วมกันปราศรัยและเปิดโปงระบอบทักษิณ จนกระทั่งวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2549 ได้รวมกลุ่มอย่างเป็นทางการและตั้งชื่อว่า “กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” (People's Alliance for Democracy: PAD) แต่อย่างไรก็ตาม พ.ต.ท.ทักษิณและพรรคไทยรักไทยก็ยังได้รับความนิยมจากประชาชนระดับรากหญ้าอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน ทำให้การเลือกตั้งในวันที่ 2 เมษายน 2549 คะแนนของพรรคยังคงลอยลำ จนพ.ต.ท.ทักษิณและพรรคไทยรักไทยสามารถตั้งรัฐบาลเสียงข้างมากซึ่งเป็นพรรคการเมืองเดียวได้

จากเหตุการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้ศิลปินเพลงเพื่อชีวิตชั้นนำที่ทางการเมืองอีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มศิลปินที่ยืนหยัดต่อสู้จากขบวนการนักศึกษาประชาชน อย่าง วงคาราวาน, พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ, วงไฮโปแฟมิลี²⁷, วงแฮมเมอร์, วงชูชู เป็นต้น ผลงานเก่าๆ เช่น ผลงานชุด 30 ปี คีตอนุกรม 14 ตุลา คาราวาน (2548) ที่รวบรวมเพลงเก่าของวงคาราวานในช่วงยุค 6 ตุลาคม อาทิ หวัง เสรีภาพ มารครองเมือง ต้องสู้ รวมกันเข้า นั้นก็คงเพียงพอ ได้รับการเผยแพร่อีกครั้ง รวมทั้งมีการเผยแพร่ผลงานใหม่ๆ แต่เนื้อหาไม่ได้เข้มข้นดังเช่นอดีตอย่างเพลง 2548 ของวงคาราวาน

²⁷ อดีตใช้ชื่อว่า “ไฮโป” ประกอบไปด้วย 2 สมาชิกรรยา คือ สุเทพ วัลย์วิวัฒน์กุล และบุษปรีชต์ วัลย์วิวัฒน์กุล ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น “ไฮโป แฟมิลี” เนื่องจากลูกสาว 2 คน คือ ปรีตอนงค์ และวฤทธธ วัลย์วิวัฒน์กุล ร่วมวงด้วย

แต่ผลสุดท้าย ใจก็ถูกต้องถูกไล่ออก...

ออกไป”

(ชัยยุทธ์ ลิ้มลาวัลย์, 12 กุมภาพันธ์ 2552)

นอกจากนี้ ศิลปินเพื่อชีวิตมีประเด็นใหม่ๆ เกิดขึ้นอีกมากในช่วงระยะเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมา นอกจากประเด็นปัญหาสังคมเรื่องความไม่เท่าเทียม ปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากความยากจน ฯลฯ ซึ่งประเด็นที่ได้รับความสนใจและร้อยเรียงเป็นบทเพลงจำนวนมาก คือ สิ่งแวดล้อม โดยศิลปินหลายวงเรียกร้องให้คนฟังหันมาสนใจด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น รวมทั้งเข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสิ่งแวดล้อมในแง่มุมต่างๆ ด้วย เช่น เพลงพวงพนา (2532) ของคาราวาน เพลงเป่าบันจิ้นกับคนตัดไม้ (2537) เพลงแม่ของร้องไห้ (2550) ของคาราบาว เพลงเขาใหญ่ของพงษ์เทพ กระโดนชำนาญ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผลพวงจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ธุรกิจเพลงแบบทุนนิยมก่อให้เกิดวงดนตรีเพื่อชีวิตที่มีแนวทางในการนำเสนอบทเพลงอย่างหลากหลายเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เพลงเพื่อชีวิตยุคนี้สามารถเข้าถึงประชาชนได้ในวงกว้าง มิได้จำกัดอยู่เฉพาะเหล่านิสิตนักศึกษาปัญญาชนหัวก้าวหน้าดังเช่นยุคเดือนตุลาเท่านั้น แต่ปรากฏการณ์ใหม่ของวงการเพลงเพื่อชีวิตในการเข้าสู่ระบบธุรกิจเพลงที่มุ่งเน้นด้านผลกำไร กล่าวคือ กระบวนการผลิตและกระบวนการจัดจำหน่ายเป็นไปในแนวนิยมมากขึ้น ประกอบกับมีเนื้อหาและทำนองที่หลากหลายกว่ายุคเพลงเพื่อชีวิตของขบวนการนักศึกษา เช่น เพลงถึงเพื่อน (2530) ของพงษ์สิทธิ์ คัมภีร์ และเพลงวันเวลา (2530) ของพงษ์เทพ กระโดนชำนาญ ซึ่งมีเนื้อหาในการให้กำลังใจแก่ผู้ที่มีความทุกข์ ท้อแท้ และสิ้นหวัง หรือเพลงที่มุ่งไปในเรื่องความรัก เช่น เพลงหัวใจหรือใจ (2537) ของวงมาลีฮวนนา เพลงลมพัดใจเพ (2541) ของวงคาราบาว เป็นต้น ทำให้เกิดข้อครหาและข้อถกเถียงว่าเพลงเพื่อชีวิตยังคงเป็นเพลงที่ต่อสู้ทางอุดมการณ์และรับใช้มวลชนอยู่หรือไม่ ดังที่กลุ่มศิลปินวัฒนธรรมเพื่อชีวิตกล่าวไว้ว่า (กลุ่มศิลปินวัฒนธรรมเพื่อชีวิต, 2544)

เพลงเพื่อชีวิตยุคที่ 3 ก็เปลี่ยนโฉมหน้าไปอีกระดับหนึ่งจากบทเพลงประท้วง เพลงแห่งอุดมการณ์ กลายมาเป็นเพลงสะท้อนสังคมที่คลายความรุนแรงลงไปตามกระแสการเมืองและความเปลี่ยนแปลงทางสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เคลื่อนสู่สังคมทุนนิยมบริโภคนิยม (ไม่นับรวมบางส่วนในงานเพลงของคาราบาวที่แตกกระแสไปเป็นเพลงการเมืองอย่างชัดเจนนับตั้งแต่ชุดอเมริกา)

จากความเป็นมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าเพลงเพื่อชีวิตมีความสัมพันธ์กับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมาโดยตลอด ในยุคหนึ่งได้กลายเป็นเครื่องมือในการสะท้อนปัญหาต่างๆ ของสังคม การต่อสู้ทางอุดมการณ์กับรัฐ การเรียกร้องและปลุกกระดมผู้มวลชน รวมทั้งการปลุกใจให้ฮึกเหิมในการประท้วงเพื่อความเป็นธรรมและประชาธิปไตย ในขณะเดียวกัน เพลงเพื่อชีวิตก็กลับกลายเป็นเครื่องมือของรัฐในการกล่าวหาศิลปินและผู้ฟังว่าเป็นฝ่ายซ้าย และพยายามหาทางกำจัดศิลปินให้พ้นเส้นทางการเมืองด้วยวิธีการต่างๆ

สำหรับวงการเพลงเพื่อชีวิตยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2525-2550) ได้กลายมาเป็น "สื่อแห่งอุตสาหกรรมการสร้างวัฒนธรรม" กล่าวคือ เพลงเพื่อชีวิตมิได้เป็นเพียงสื่อเพื่อความบันเทิงเฉกเช่นบทเพลงทั่วไปเท่านั้น หากแต่เป็นบทเพลงที่มีความหมาย และนัยยะของการต่อสู้ทางวาทกรรมภายใต้เงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม แต่เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างเป็นพลวัต เพลงเพื่อชีวิตจึงก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมและสังคมอุตสาหกรรม เพื่อให้การสื่อสารได้เปิดพื้นที่สาธารณะและขยายการเผยแพร่สู่ผู้มวลชนในวงกว้างมากขึ้น

แม้ว่ากระบวนการทางธุรกิจจะทำให้กระบวนการผลิตของเพลงเปลี่ยนไป แต่สิ่งหนึ่งที่เราต้องการค้นพบก็คือ "แนวความคิดผู้ประพันธ์เพลงหรือนักแต่งเพลง" จะเปลี่ยนไปตามสภาพเงื่อนไขที่เปลี่ยนไปด้วยหรือไม่ อย่างไร งานวิจัยชิ้นนี้ จึงต้องการศึกษาการสร้างความหมายผ่านวาทกรรมที่ปรากฏในบทเพลงเพื่อชีวิตช่วง พ.ศ.2525 – 2550 ว่าศิลปินผู้สร้างผลงานเพลงสื่อความหมายหรือสร้างวาทกรรมผ่านผลงานเพลงอย่างไร ภายใต้บริบททางการเมืองเช่นไร และภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและพลวัตทางสังคม รวมทั้งเพลงเพื่อชีวิตยังคงสามารถถ่ายทอดแนวคิดและอุดมการณ์เพื่อชีวิตและสังคมที่ดีกว่า ได้อยู่หรือไม่ อย่างไร

1.2 คำถามของการวิจัย

1. ศิลปินเพื่อชีวิตสร้างความหมายผ่านวาทกรรมที่ปรากฏในบทเพลงเพื่อชีวิตช่วง พ.ศ. 2525 – 2550 อย่างไร ภายใต้บริบททางการเมืองเช่นไร
2. ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและพลวัตทางสังคม เพลงเพื่อชีวิตยังคงสามารถถ่ายทอดแนวคิดและอุดมการณ์เพื่อชีวิตและสังคมที่ดีกว่า ได้อยู่หรือไม่ อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์วาทกรรมที่ปรากฏในบทเพลงเพื่อชีวิตภายใต้บริบททางการเมืองไทยในยุคประชาธิปไตยแบบทุนนิยม พ.ศ.2525 – 2550
2. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเพลงเพื่อชีวิตในการถ่ายทอดแนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง ช่วง พ.ศ.2525 – 2550

1.4 ระเบียบวิธีวิจัย

1.4.1 กลุ่มตัวอย่าง

1.4.1.1 ศิลปินกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างศิลปินเพลงเพื่อชีวิตที่ทำการศึกษาดังกล่าวด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยเลือกศึกษาเฉพาะศิลปินเพื่อชีวิตที่มีผลงานเพลงที่ได้รับการยอมรับ โดยหลักในการเลือกจะประกอบไปด้วย 2 เกณฑ์ คือ กลุ่มศิลปินที่มีผลงานในระดับประเทศ และกลุ่มศิลปินที่มีผลงานในระดับท้องถิ่น ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

- 1) กลุ่มศิลปินที่มีผลงานในระดับประเทศ
 - 1.1 วงคาราวาน
 - 1.2 วงคาราบาว
 - 1.3 พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ
 - 1.4 พงสิทธิ์ คำภีร์
- กลุ่มศิลปินที่มีผลงานในระดับท้องถิ่น
 - 2.1 จรัล มโนเพ็ชร (กลุ่มเป้าหมายจากผู้ฟังภาคเหนือ)
 - 2.2 วงสะเลเต (กลุ่มเป้าหมายจากผู้ฟังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)
 - 2.3 วงแฮมเมอร์ (กลุ่มเป้าหมายจากผู้ฟังภาคใต้)

1.4.1.2 เกณฑ์การเลือกศิลปินกลุ่มตัวอย่าง

เกณฑ์ที่ใช้ในการเลือกศิลปิน คือ การยอมรับศิลปินจากผู้ฟังทั่วประเทศ ซึ่งกลุ่มศิลปินทั้ง 7 กลุ่ม ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดี วงคาราวาน วงคาราบาว พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ และพงษ์สิทธิ์ คำภีร์ ได้รับการยอมรับจากมวลชนว่าเป็นสุดยอดของวงการเพลงเพื่อชีวิต กล่าวคือ

วงคาราวานได้รับสมญานามว่าเป็น “ตำนานของเพลงเพื่อชีวิต” เนื่องจากเป็นวงดนตรีเพื่อชีวิตยุคบุกเบิก โดยเป็นวงดนตรีเพื่อชีวิตวงแรกของเมืองไทย (ตั้งแต่ พ.ศ. 2517) และสามารถผลิตผลงานเพลงจวบจนปัจจุบัน ส่วนวงคาราบาวผู้เป็นตำนานของเพลงเพื่อชีวิตรุ่นที่ 2 ถือเป็นวงดนตรีที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ให้แก่วงการเพื่อชีวิต สร้างตำนานและสร้างคามนิยมให้แก่วงการเพลงเพื่อชีวิตเป็นอย่างมาก เช่น นำจังหวะสามช่ามาใช้ในเพลงวงนิพจนโด่งดัง นำเพลงแหล่เข้ามาประยุกต์ในเพลงราชาเงินผ่อน จนกล่าวได้ว่าเป็นวงดนตรีที่เปิดกลุ่มผู้ฟังเพลงเพื่อชีวิตให้กว้างมากขึ้น ส่วนศิลปินเดี่ยวอย่างพงษ์เทพ กระโดนชำนาญ ถือเป็นอีกหนึ่งตำนานของเพลงเพื่อชีวิต พงษ์เทพเคยเป็นสมาชิกอย่างเต็มตัวของวงคาราวานในช่วงยุคเริ่มแรก และทำงานร่วมกับวงคาราบาวในตอนต้น แต่หลังจากที่พบแนวทางการเล่นดนตรีและการนำเสนอความคิดผ่านบทเพลงเป็นของตนเอง เขาจึงเลือกออกมาทำงานในฐานะศิลปินเดี่ยว และพงษ์สิทธิ์ คำภีร์ ศิลปินเพลงเพื่อชีวิตที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นตำนานรุ่นที่ 3 ของวงการ เขามีโอกาสคลุกคลีกับศิลปินรุ่นพี่ทั้งคาราวาน คาราบาว และพงษ์เทพ กระโดนชำนาญมาโดยตลอด แต่การนำเสนอบทเพลงทั้งน้ำเสียงและเนื้อร้องของเขากลับมีแนวทางเป็นต้นฉบับเป็นของตนเอง จนได้รับการยอมรับว่าเป็นตำนานเพลงเพื่อชีวิตรุ่นใหม่

สำหรับจรัล มโนเพ็ชร, วงสะเลเต และวงแฮมเมอร์ ทั้งสามศิลปินต่างได้รับความนิยมและการยอมรับจากประชาชนในแต่ละภูมิภาค รวมทั้งผู้ฟังทั่วประเทศเป็นอย่างสูง งานวิจัยชิ้นนี้จึงถือว่าศิลปินเหล่านี้สามารถเป็นตัวแทนสะท้อนแนวคิด อัตลักษณ์ และอุดมการณ์จากภูมิภาคนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

1.4.1.3 ผลงานเพลงของศิลปิน

1. วงคาราวาน ประกอบไปด้วยผลงานเพลงชุด

1) คนกับควาย (2518)	8) คาราวาน 1985 (2528)
2) อเมริกันอันตราย (2519)	9) ถนนมิตรภาพ (2529 – อัลบั้มเดี่ยว)
3) บทเพลงภูผา (2520)	10) คาราวานออนแอร์ บันทึก 12 ปี (2529)
4) คอนเสิร์ตฟอร์ยูนิเซฟ (2525)	11) ถนนมิตรภาพ (2529)
5) บ้านนาสะเทือน (2526)	12) คนไกลบ้าน (2529)
6) คนดีเหล็ก (2526)	13) ยูเอสเจแปน (2530)
7) คอนเสิร์ตกึ่งศตวรรษ
ธรรมศาสตร์ (2527)	14) อานนท์ (2534)
	15) คาถา (2540 – อัลบั้มเดี่ยว)

คนกับควาย (2518)

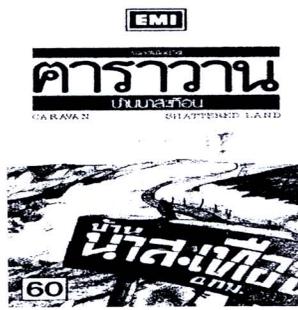
อเมริกันอันตราย (2519)

บทเพลงภูผา (2520)

คอนเสิร์ตฟอร์ยูนิเซฟ (2525)

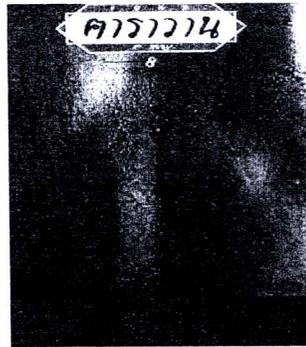
บ้านนาสะเทือน (2526)

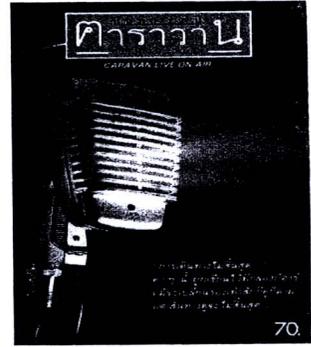
คนตีเหล็ก (2526)

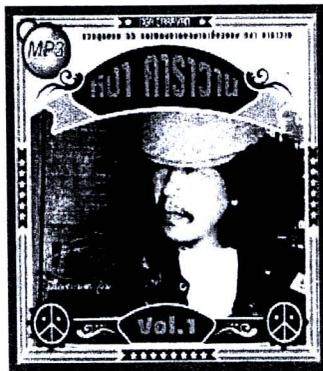
คอนเสิร์ตกึ่งศตวรรษธรรมศาสตร์ (2527)

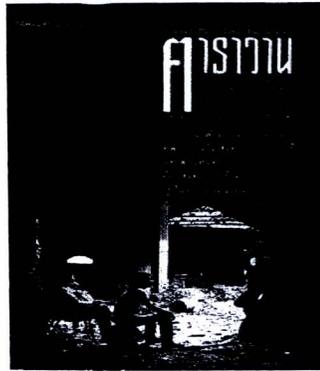
คาราวาน 1985 (2528)

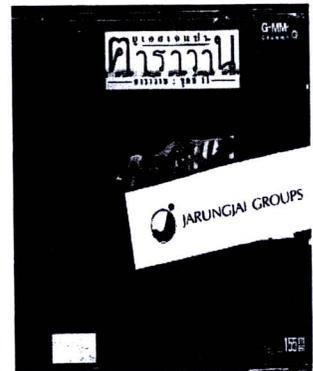
ถนนมิตรภาพ (2529)

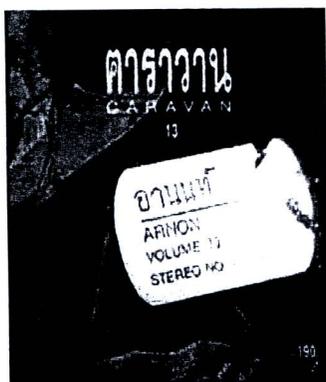
คาราวานออนแอร์ บันทึก 12 ปี (2529)

คนไกลบ้าน (2529)

ยูเอสเจแปน (2530)

อาณนท (2534)

คารกา (2540)

2. วงคาราบาว ประกอบไปด้วยผลงานเพลงชุด

1) ชีเม่า (2524)	15) แจกกล้วย (2538)
2) แป๊ะชายขวด (2525)	16) หากหัวใจยังรักควาย 1 (2538)
3) วณิพก (2526)	17) หากหัวใจยังรักควาย 2 (2538)
4) ท.ทหารอดทน (2526)	18) เส้นทางสายปลาแดก (2540)
5) เมดอินไทยแลนด์ (2527)	19) เซียงไม่ตาย (2540)
6) อเมริโกย (2528)	20) อเมริกันอันธพาล (2541)
7) ประชาธิปไตย (2529)	21) พออยู่พอกิน (2541)
8) เวลคัมทูไทยแลนด์ (2530)	22) เขียมหล่อตือ (2543)
9) ทับหลัง (2531)	23) สาวเบียร์ช้าง (2544)
10) ห้ามจอดควาย (2533)	24) นักสู้ผู้ยิ่งใหญ่ (2545)
11) วิชาแพะ (2534)	25) สามัคคีประเทศไทย (2548)
12) สัจจะ 10 ประการ (2535)	26) ตะวันตกดิน (2549)
13) ช้างให้ (2536)	
14) คนสร้างชาติ (2537)	

ขี่เมฆ (2524)

แป๊ะชายขาว (2525)

วณิพก (2526)

ท.ทหารอดทน (2526)

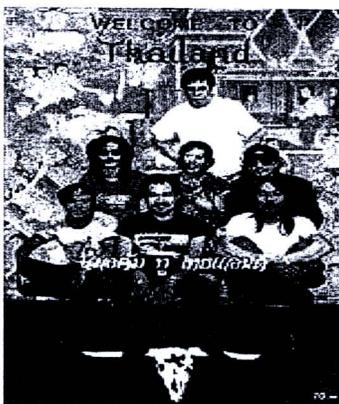
เมตอินไทยแลนด์ (2527)

อเมริกาโย (2528)

ประชาธิปไตย (2529)

เวลคัมทูไทยแลนด์ (2530)

ทับหลัง (2531)

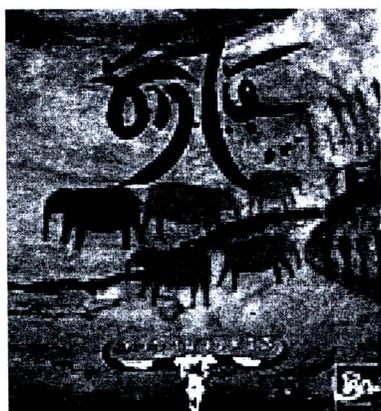
ห้ามจอดควาย (2533)

วิชาแพะ (2534)

สี่จจะ 10 ประการ (2535)

ช้างให้ (2536)

คนสร้างชาติ (2537)

แจกกกล้วย (2538)

290.-

หากหัวใจยังรักควาย 1 (2538)

290.-

หากหัวใจยังรักควาย 2 (2538)

เส้นทางสายปลาแดก (2540)

เขายังไม่ตาย (2540)

อเมริกันอันธพาล (2541)

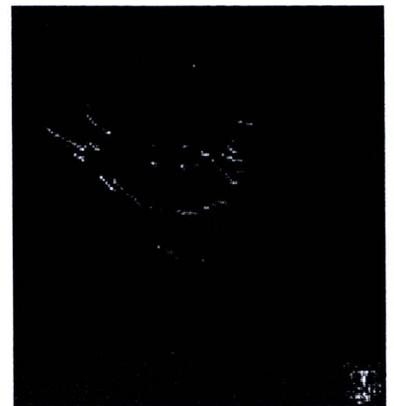
พอลูกโป่ง (2541)

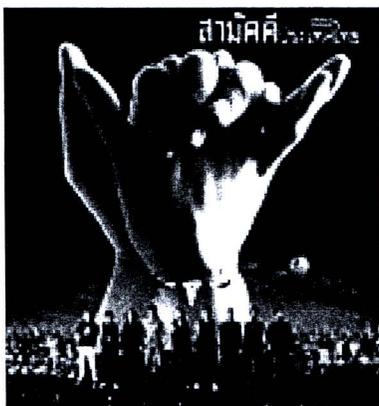
เขี้ยวหลอ่ตือ (2543)

สาวเบียร์ข้าง (2544)

นักสู้ผู้ยิ่งใหญ่ (2545)

สามัคคีประเทศไทย (2548)

ตะวันตกดิน (2549)

3. พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ ประกอบไปด้วยผลงานเพลงชุด

1) ห้วยแกลง (2525)	8) คนที่เรารัก (2535)
2) เดี่ยว (2528)	9) ชูเปอร์มาร์เก็ต (2536)
3) มั่นดี (2529)	10) 490-32-63 (2538)
4) ตรงเส้นขอบฟ้า (2530)	11) มาที่บ้านเกิด (2539)
5) ยิ้มเหงาๆ (2531)	12) ดอกเหมื่อเพื่อชีวิต (2542)
6) คนจรรุ่นใหม่ (2533)	13) เจ้าสาวผีเสื้อ (2543)
7) จ.ป.ล. (2534)	

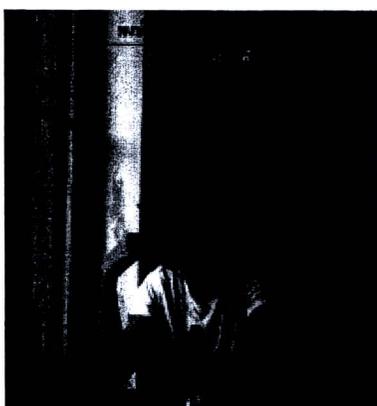
ห้วยแกลง (2525)

เดี่ยว (2528)

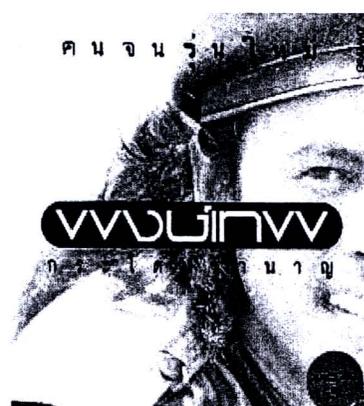
มั่นดี (2529)

ตรงเส้นขอบฟ้า (2530)

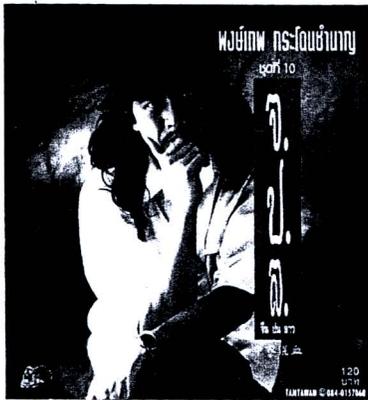

ยิ้มเหงาๆ (2531)

คนจรรุ่นใหม่ (2533)

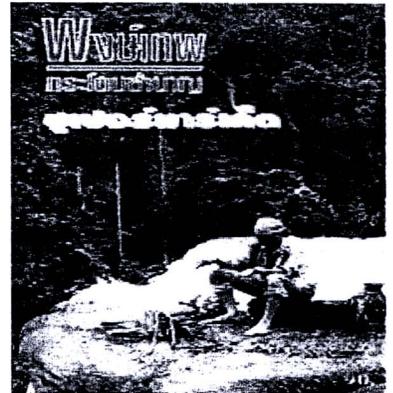

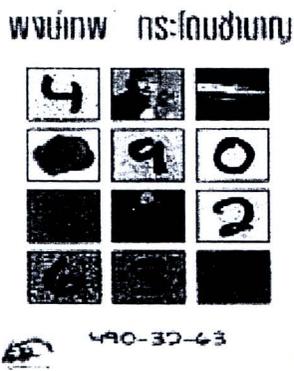
จ.ป.ล. (2534)

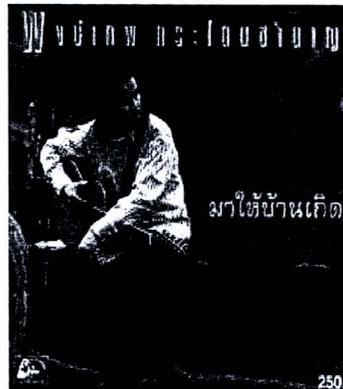
คนที่เรารัก (2535)

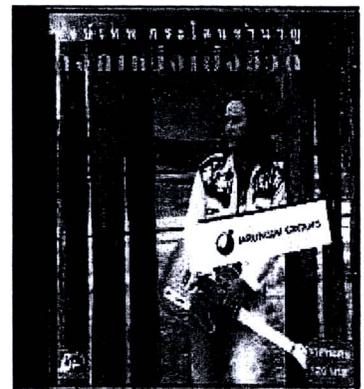
ซูเปอร์มาร์เก็ต (2536)

490-32-63 (2538)

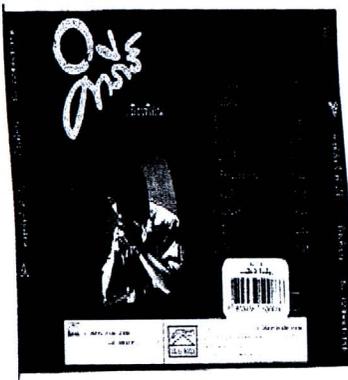
มาที่บ้านเกิด (2539)

ดอกเห็บเพื่อชีวิต (2542)

4. พงษ์สิทธิ์ คำภีร์ ประกอบไปด้วยผลงานเพลงชุด

1) ถึงเพื่อน (2530)	7) อยากขึ้นสวรรค์ (ไม่ปรากฏปี)
2) เสื้อตัวที่ 11 (2534)	8) เส้นทางสายเก่า (ไม่ปรากฏปี)
3) บันทึกการเดินทาง (2535)	9) คำนี้ถึงบ้าน (ไม่ปรากฏปี)
4) มาตามสัญญา (2536)	10) สุดใจฝัน (ไม่ปรากฏปี)
5) อยู่ตรงนี้ (ไม่ปรากฏปี)	11) สมชายดี (ไม่ปรากฏปี)
6) เราจะกลับมา (ไม่ปรากฏปี)	12) ใจเกินร้อย (ไม่ปรากฏปี)

ถึงเพื่อน (2530)

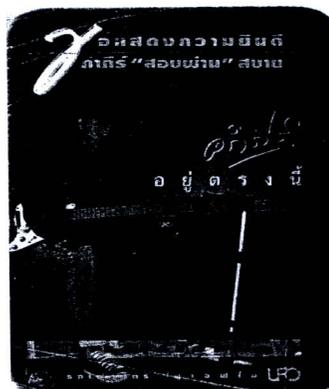
เสื้อตัวที่ 11 (2534)

บันทึกการเดินทาง (2535)

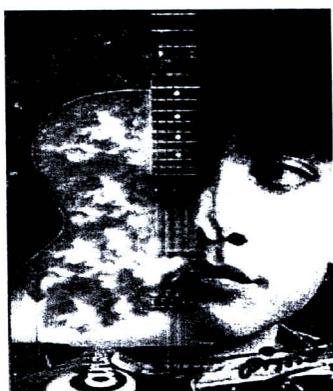
มาตามสัญญา (2536)

อยู่ตรงนี้ (ไม่ปรากฏปี)

คำนี้ถึงบ้าน (ไม่ปรากฏปี)

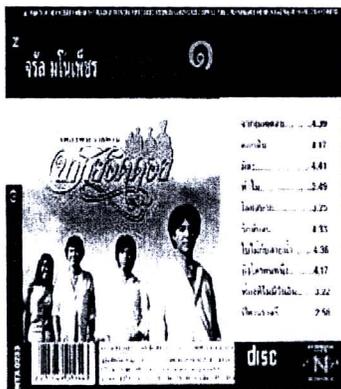
สุดใจฝัน (ไม่ปรากฏปี)

5. จรัล มโนเพชร ประกอบไปด้วยผลงานเพลงชุด

1) โพลีคของคำเมืองอมตะ 1 (2521)	6) เอื้องผึ้ง จันผา (2528)
2) โพลีคของคำเมืองอมตะ 2 (2521)	7) ไม้กลางกรุง (2529)
3) จากยอดดอย (2523)	8) ลำนำแห่งขุนเขา (2531)
4) ลูกข้าวหนึ่ง (2524)	9) ฉันมีความรักมาให้ (2531)
5) บ้านบนดอย (2527)	10) ความหวัง ความฝันของวันนี้ (2541)

โพลีคของคำเมืองอมตะ (2521)

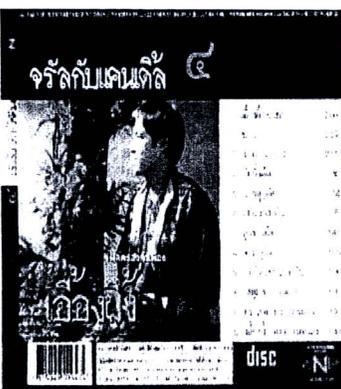
จากยอดดอย (2523)

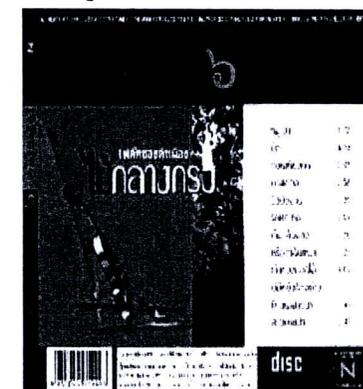
ลูกข้าวหนึ่ง (2524)

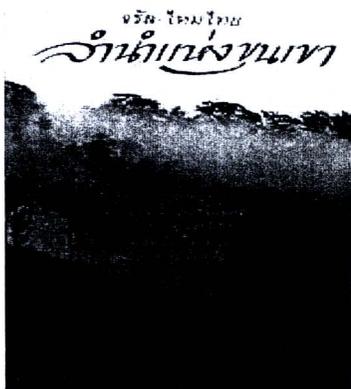
บ้านบนดอย (2527)

เอื้องผึ้ง จันผา (2528)

ไม้กลางกรุง (2529)

ลำนำแห่งขุนเขา (2531)

ฉันมีความรักมาให้ (2531)

ความหวัง ความฝัน (2541)

6. วงสะเลเต ประกอบไปด้วยผลงานเพลงชุด

1) ประชาชนคนดี (2549)

ประชาชนคนดี (2549) วงสะเลเต
 เพลงชุดนี้ มี 10 เพลง ได้แก่ ประชาชนคนดี, รักเธอคนเดียว, รักเธอคนเดียว, รักเธอคนเดียว, รักเธอคนเดียว, รักเธอคนเดียว, รักเธอคนเดียว, รักเธอคนเดียว, รักเธอคนเดียว, รักเธอคนเดียว

7. แฮมเมอร์ ประกอบไปด้วยผลงานเพลงชุด

1) แชมป์วันดวลเพลง (2522)

2) ปักซี่ไต่บ้านเรา (2523)

3) เข้ากรุง (2524)

4) นาล้าง (2525)

5) คนชายชวด (2526)

6) ฉันจะให้เธอ (2534)

7) ฉันเป็นต้นไม้ (2536)

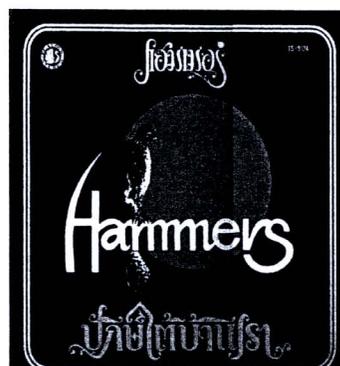
8) ซ่อนทอง (2538)

9) หนูमतานี่ (ไม่ปรากฏปี)

10) ปักซี่ไต่ไทยแลนด์ (ไม่ปรากฏปี)

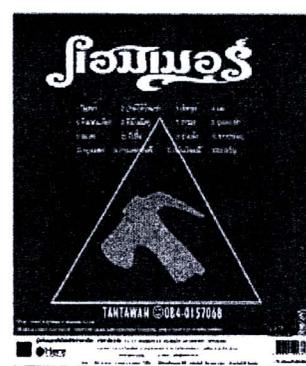
แชมป์วันดวลเพลง (2522)

ปักซี่ไต่บ้านเรา (2523)

ฉันเป็นต้นไม้ (2536)

ซ่อนทอง (2538)

1.4.2 วิธีการวิจัย

สำหรับวิธีการวิจัย ผู้วิจัยเลือกศึกษาเนื้อหา (Textual analysis) และบริบท (Content analysis) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยผ่านวิธีการวิจัย 2 รูปแบบ คือ การวิจัยเอกสาร (Document research) และการวิจัยภาคสนาม (Field research) รวมทั้งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1.4.2.1 การวิจัยเอกสาร (Document research)

- ข้อมูลขั้นต้น (Primary data)

การวิจัยเอกสารจากข้อมูลขั้นต้นได้มาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้แก่ เนื้อเพลงเพื่อชีวิตและผลงานเอกสารอื่นๆ ที่ไม่ได้ตีพิมพ์ เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยมุ่งเน้นค้นหาข้อสรุปและการตีความเกี่ยวกับคุณลักษณะต่างๆ ของสารผ่านบริบททางการเมือง

- ข้อมูลขั้นรอง (Secondary data)

การวิจัยเอกสารจากข้อมูลขั้นรองได้มาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย โดยจะเน้นในสองด้าน กล่าวคือ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดและอุดมการณ์ของศิลปินเพลงเพื่อชีวิต และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2525 – 2550 แหล่งข้อมูลดังกล่าว ได้แก่

- 1) บันทึกความทรงจำของบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับบทเพลงเพื่อชีวิต
- 2) หนังสือ เอกสาร วารสาร และเครือข่ายระบบฐานข้อมูล (www.) ที่ได้มีผู้ศึกษาวิจัยหรือบันทึกในเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยมีการตีพิมพ์เผยแพร่โดยทั่วไป
- 3) ข่าวและกฤตภาค (Clipping) ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญ
- 4) บทความและบทสัมภาษณ์จากผู้ที่เกี่ยวข้องกับวงการเพลงเพื่อชีวิต
- 5) วิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพลงเพื่อชีวิตและบริบททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจในช่วงปี พ.ศ. 2525 – 2550
- 6) อื่นๆ เช่น วิดีโอพิธีเปิดสถานีวิทยุ 93.5 รายการเพลงประชาชน มิวสิควิดีโอ เป็นต้น

1.4.1.2 การวิจัยภาคสนาม (Field research)

การวิจัยภาคสนามในงานวิจัยชิ้นนี้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ศิลปินเพลงเพื่อชีวิต นักแต่งเพลง และผู้เกี่ยวข้องกับเพลงเพื่อชีวิต โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interview) โดยมีรายละเอียดของการสัมภาษณ์ ดังนี้

ตารางที่ 1: รายละเอียดของการสัมภาษณ์

ที่	ชื่อ-สกุล	ชื่อในวงการ	วันที่สัมภาษณ์	สถานะในการสัมภาษณ์
1	วงคาราวาน - สุรชัย จันทิมาธร - มงคล อุทก - วีระศักดิ์ สุนทรศรี - ทองกราน ทานา	หงา คาราวาน	21 ม.ค. 53	ศิลปินที่มีผลงานระดับชาติ
		ห้วง คาราวาน	22 ม.ค. 53	ศิลปินที่มีผลงานระดับชาติ
		แดง คาราวาน	2 ก.พ. 53	ศิลปินที่มีผลงานระดับชาติ
		อืด คาราวาน	20 ม.ค. 53	ศิลปินที่มีผลงานระดับชาติ
2	วงคาราบาว - กীরติ พรหมสาขา ณ สกลนคร	เชียว คาราบาว	22 ม.ค. 53	ศิลปินที่มีผลงานระดับชาติ
3	พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ	หมู พงษ์เทพ	22 ก.ย. 52	ศิลปินที่มีผลงานระดับชาติ
4	จรัล มโนเพ็ชร - ชมรมคนรักจรัล มโนเพ็ชร	-	12 ก.ย. 52	ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับจรัลและผลงาน
5	วงสะเลเต - ตินวัฒน์ คะหวางค์ - พงษ์ศักดิ์ สายวรรณ	-	24 ม.ค. 53	ศิลปินที่มีผลงานระดับท้องถิ่น
		-	24 ม.ค. 53	ศิลปินที่มีผลงานระดับท้องถิ่น
6	วงแฮมเมอร์ - อารี ประธาน	อารี แฮมเมอร์	9 ก.พ. 53	ศิลปินที่มีผลงานระดับท้องถิ่น
7	วงรูปหอม - ขรินทร์ทิพย์ ไซดิรัตน์ - สยาม กาญจนสถิตย์	วิน รูปหอม	24 ม.ค. 53	ศิลปินได้ดิน
		ดำ รูปหอม	24 ม.ค. 53	ศิลปินได้ดิน
8	วงอินโดจีน - สหชาติ จันทิมาธร	แดง อินโดจีน	10 ก.พ. 53	ศิลปินเพื่อชีวิต
9	วงไฮป - สุเทพ ถวัลย์วิวัฒน์กุล	สุเทพ ไฮป	26 ก.ย. 53	ศิลปินเพื่อชีวิต
10	วงอมตะ - เสรี กลางสาทร	อ๊ะ อมตะ	9 ก.พ. 53	ศิลปินเพื่อชีวิต

ที่	ชื่อ-สกุล	ชื่อในวงการ	วันที่ สัมภาษณ์	สถานะในการสัมภาษณ์
11	วงไม้เมือง - อธิวพร บุญพรหม	อ้อม ไม้เมือง	21 ก.พ. 53	ศิลปินเพื่อชีวิตล้านนา
12	วงต้นกล้า - อานันท์ หาญพาณิชย์พันธ์	ยี่ ต้นกล้า	27 ม.ค. 53	ศิลปินเพื่อชีวิต
13	จำนงค์ จิตรนิรัตน์	-	24 ม.ค. 53	นักพัฒนาเอกชนผู้ดูแลวงสะเลเต
14	ทิวา สารระจูชะ	-	22 มี.ค. 53	ผู้เชี่ยวชาญ/ นักวิจารณ์เพลงเพื่อชีวิต
15	ไม่เปิดเผย	นก รัตติกาล	7 ก.ย. 52	ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเพลงเพื่อชีวิต
16	สมเจตน์ พิ้มพ็พง	-	22 ม.ค. 53	ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเพลงเพื่อชีวิต
17	อัมรินทร์ เนืองภา	-	22 ม.ค. 53	ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเพลงเพื่อชีวิต

1.5 ข้อจำกัดของการวิจัย

1. จรัล มโนเพ็ชร เสียชีวิตแล้ว ผู้วิจัยจึงศึกษาจากอัตชีวประวัติที่จรัลเขียนขึ้น รวมทั้งสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิดแทน
2. วงคาราบาวออกเดินสายแสดงคอนเสิร์ต ผู้วิจัยจึงต้องใช้นั่งสื่ออัตชีวประวัติและบทสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความคิดของยีนยง โอภากุล ศิลปินผู้ทำหน้าที่แต่งเพลงหลักของวง และสมาชิกในวงคนอื่นๆ

1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. เพลงเพื่อชีวิต (Songs for life) หมายถึง เพลงที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตทางสังคมของมวลชนทุกๆ ด้านหรือด้านใดด้านหนึ่ง โดยต้องการส่งผลกระทบต่ออันอันมีคุณประโยชน์แก่สังคม
2. อุดมการณ์ (Ideology) หมายถึง ชุดความคิดหรือกรอบวิธีคิด (Set of ideas/ Conceptual framework) โดยอุดมการณ์เหล่านี้จะได้รับการผลิตซ้ำและดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน

3. มวลชน (Mass) หมายถึง กลุ่มคนขนาดใหญ่ที่มารวมกันในช่วงเวลาหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใดๆ ต่อกัน แต่มีความสนใจหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเหมือนกัน
4. วาทกรรม (Discourse) หมายถึง กระบวนการสร้างหรือผลิตเอกลักษณ์และความหมายให้แก่สรรพสิ่งต่างๆ ในสังคม

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. งานวิจัยชิ้นนี้ สามารถชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเพลงเพื่อชีวิตในฐานะของการสร้างความหมายและวาทกรรมของศิลปินผ่านบทเพลงเพื่อชีวิตในช่วง พ.ศ.2525 – 2550
2. งานวิจัยชิ้นนี้วิเคราะห์การสะท้อนสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่ผลิตเพลงเพื่อชีวิตในช่วง พ.ศ.2525 – 2550 รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่ศิลปินผู้แต่งเพลงต้องการให้เกิดขึ้นในสังคมไทย

1.8 ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยในวิทยานิพนธ์นี้จะแบ่งออกเป็น 5 บท คือ บทที่ 1 บทนำ เป็นส่วนของความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ตลอดจนคำถาม วัตถุประสงค์ ระเบียบวิธีการดำเนินการวิจัย ประวัติและข้อมูลพื้นฐานของศิลปินเพื่อชีวิตที่เลือกใช้ในการวิจัย ข้อจำกัดของการวิจัย รวมทั้งคำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ บทที่ 2 ทฤษฎีและทบทวนวรรณกรรม เป็นการนำเสนอแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย รวมทั้งทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจกรอบแนวคิดของเพลงเพื่อชีวิต บทที่ 3 ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มศิลปิน บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มศิลปินที่มีผลงานระดับประเทศ บทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มศิลปินที่มีผลงานในระดับท้องถิ่น และบทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ